

І.М. Вигівська, к.е.н., доц.
О.Я. Левківська, магістр
Житомирський державний технологічний університет
О.С. Грицак, асист.
Львівський національний лісотехнічний університет

МІСЦЕ ЗАСТАВИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Проаналізовано механізм здійснення всіх видів застави (іпотека, заклад, застава цінних паперів, застава майнових прав, застава товарів в обороті або у переробці, податкова застава), визначено специфіку отримання/повернення предмета застави, особливості розрахунків між заставодавцем та заставодержателем. Окреслено об'єкти майна суб'єктів господарювання, що можуть бути предметами застави; ідентифіковано їх місце в системі об'єктів бухгалтерського обліку заставодавця та заставодержателя. Встановлено особливості балансового та позабалансового облікового відображення активів як предмета застави. Виділено дві групи операцій застави: операцій з предметом застави щодо його отримання та передачі; господарські операції, пов'язані з виконанням умов договорів позики (кредиту) та застави. Отримані результати дослідження та наведені в статті пропозиції дозволяють під час подальших досліджень застави розробити організаційно-методичне забезпечення бухгалтерського обліку відповідних операцій задля ефективного управління зобов'язаннями та фінансовими ресурсами, що забезпечені заставою.

Ключові слова: застава; операції застави; зобов'язання; забезпечення зобов'язання; бухгалтерський облік; заставодавець; заставодержатель.

Постановка проблеми. Одним із затребуваних джерел безперервної діяльності підприємства є залучені кошти. В умовах фінансової кризи суб'єкти господарювання здійснюють пошук альтернативних джерел фінансування власного бізнесу. Однак реформування банківської системи та кризові явища в ній, ускладнені політична та економічна ситуації в країні перешкоджають доступному банківському кредитуванню. Зокрема, лише у 2015 р. відбулося підвищення облікової ставки НБУ [10] з 19,5 до 30,0 % (для порівняння – з серпня 2013 р. вона становила 6,5 %, з квітня до кінця 2014 р. – 9,5–14,0 %), що відповідно вплинуло на проценті ставки під час визначення вартості кредитних коштів. За цих обставин одним із альтернативних джерел залучення коштів залишається кредитування та надання позик, забезпечених заставою, небанківськими фінансово-кредитними установами.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, кількість операцій застави становила: у 2014 р. сума наданих ломбардами фінансових кредитів склала 8 410,8 млн. грн. (за рахунок предметів застави погашено кредитів на суму 660,0 млн. грн.), порівняно з 2013 р., коли відповідні показники становили 8 368,2 та 602,8 млн. грн. [12]. Дослідження обсягу кредитів, виданих небанківськими кредитними установами, показало, що, незважаючи на кризові явища в економіці, їх кількість має тенденцію до зростання: у 2013 р. – 9 290,2 млн. грн., у 2014 р. – 9 857,1 млн. грн. [13].

Викладене вище зумовило необхідність розробки нового організаційно-методичного забезпечення бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту операцій застави задля формування інформаційного забезпечення процесу управління договірними зобов'язаннями. Поряд з цим, проблема відсутності комплексного розуміння та ідентифікації операцій застави для потреб управління зобов'язаннями підприємства, забезпеченими заставою, обумовлює неможливість побудови організаційно-методичного підходу до бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту відповідних операцій. Тому, окрім дослідження сутності поняття «застава» та визначення її місця у системі економіко-правових категорій, варто також проаналізувати її види та визначити особливості механізму їх здійснення, охарактеризувати вплив специфіки застави (залежно від виду) на організаційно-методичні положення бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту операцій застави.

Метою дослідження є облікова ідентифікація операцій застави залежно від її видів та відповідно до предметів майна і майнових прав, що забезпечують виконання позикових

зобов'язань. Це, в свою чергу, дозволить визначити місце застави та склад її операцій у системі об'єктів бухгалтерського обліку, а також розробити систему аналітичного обліку операцій застави задля задоволення інформаційних запитів управління з питань виконання договірних зобов'язань суб'єктами застави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику теоретичних і практичних аспектів бухгалтерського обліку та аудиту виконання договірних зобов'язань, а зокрема застави, операцій застави, видів договорів застави, предметів застави як об'єктів бухгалтерського обліку, досліджували такі вчені, як Н.П. Баріда, В.І. Бачинський, І.В. Белова, В.А. Бортняк, М.І. Брагинський, С.В. Волосович, А.М. Герасимович, Д.М. Гридчук, Т.В. Данченко, Ю.В. Донченко, О.Л. Дорош, М.М. Дякович, Д.О. Єндовицький, В.М. Жук, О.С. Кізлова, Ю.А. Кузьмінський, В.В. Мазій, Д.О. Мальцев, С.З. Мошенський, С.В. Нижний, В.В. Палій, О.М. Петрук, О.І. Пилипенко, К.В. Романчук, Т.О. Сірош, М.І. Скрипник та ін.

Існуючі результати – теоретичні та практичні розробки щодо бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту операцій застави – мають велике значення для розвитку бухгалтерської науки і аудиту. Однак розробки науковців до облікових проблем застави комплексно не охопили всі види застави, що не дозволяє побудувати організаційно-методичне забезпечення бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту операцій застави через фрагментарність та розрізненість методичних підходів бухгалтерського обліку відповідних операцій. Поряд з цим, сучасні кризові процеси в національній економіці, що викликали пошук альтернативних джерел фінансування діяльності суб'єктів господарювання, вимагають перегляду питань щодо організації та методики бухгалтерського обліку й внутрішнього аудиту операцій застави як форми залучення позикових коштів під забезпечення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, згідно з чинним законодавством України [4, 5, 11], поділяється на шість видів, основні характерні риси кожного виду окреслені в таблиці 1.

Таблиця 1

Види застави та їх характеристика

з/п	Вид застави	Характеристика
1	Іпотека	Вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця
2	Заклад	Застава рухомого майна, за якої майно, що становить предмет застави, передається заставодавцем у володіння заставодержателя
3	Застава майнових прав	Заставодавець може укласти договір застави як належних йому на момент укладення договору прав вимоги щодо зобов'язань, в яких він є кредитором, так і тих, що можуть виникнути в майбутньому
4	Застава цінних паперів	Якщо законом чи договором не передбачено інше, застава векселя чи іншого цінного папера, що може бути переданий шляхом вчинення передавального запису (індосаменту), здійснюється шляхом індосаменту і вручення заставодержателю індосованого цінного папера. Застава цінного папера, який не передається шляхом індосаменту, здійснюється за угодою заставодержателя і особи, на ім'я якої було видано цінний папір
5	Застава товарів в обороті, або у переробці	Предметом застави товарів в обороті або у переробці можуть бути сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо. Під час застави товарів в обороті або у переробці реалізовані заставодавцем товари перестають бути предметом застави з моменту їх вручення набувачу або транспортній організації для відправлення набувачу або передачі на пошту для пересилки набувачу, а набуті заставодавцем товари, передбачені договором застави, стають предметом застави з моменту виникнення на них права власності
6	Податкова застава	Спосіб забезпечення сплати платником податків грошового зобов'язання та пені, несплачених таким платником у строк, визначений Податковим кодексом України (ПКУ). Податкова застава виникає на підставах, встановлених ПКУ. У разі невиконання платником податків грошового зобов'язання, забезпеченого податковою заставою, орган стягнення у порядку, визначеному ПКУ, звертає стягнення на майно такого платника,

		що є предметом податкової застави

Такий вид застави, як іпотека безпосередньо пов'язана з нерухомим майном, у той час як заклад стосується рухомого майна. Відмінності між цими видами застави полягають також у тому, що під час використання іпотеки майно залишається у володінні та користуванні боржника, тоді як у разі закладу майно передається у володіння кредитора.

Щодо застави майнових прав, то в даному випадку вона може здійснюватися відносно наявних на даний момент прав вимоги щодо зобов'язань, в яких заставодавець є кредитором, а також тих, що можуть виникнути у майбутньому.

Щодо застави цінних паперів, то в результаті дослідження було з'ясовано, що застава здійснюється двома способами, а саме: 1) шляхом вчинення індосаменту; 2) за угодою заставодержателя і особи, на ім'я якої було видано цінний папір.

Застава товарів в обороті або у переробці передбачає застосування таких видів запасів, як: сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо.

Податкова застава являє собою особливий вид застави, визначений Податковим кодексом України. Вона передбачає, що платник податків заставляє певне майно з метою забезпечення виконання своїх обов'язків щодо погашення податкового боргу перед державою.

Для визначення особливостей різних видів застави необхідно здійснити більш детальний їх розгляд. Для цього варто скористатися Законом України «Про заставу» [5], що містить положення щодо чотирьох видів застави, а саме: застави товарів в обороті або у переробці; закладу; застави майнових прав та застави цінних паперів. Щодо іпотеки, то вона регулюється Цивільним кодексом України [14] та Законом України «Про іпотеку» [4]. Особливості здійснення податкової застави визначені Податковим кодексом України [11]. Варто зазначити, що, крім іпотеки, Цивільний кодекс України також виділяє такий вид застави, як заклад. На відміну від інших видів застави заклад фігурує в двох нормативно-правових актах, а саме в Законі України «Про заставу» та ЦКУ. В цілому, можна підсумувати, що у разі здійснення операцій застави необхідно керуватися положеннями як Цивільного та Податкового кодексів України, так і Закону України «Про заставу» та «Про іпотеку». Проте з метою з'ясування інших особливостей окремих видів застави варто детальніше зупинитися на кожному з них.

Перш за все необхідно встановити механізм здійснення іпотеки. Як було зазначено вище, іпотека передбачає заставу нерухомого майна іпотекодавцем перед іпотекодержателем. Іпотекодавцем може бути позичальник за іпотечним кредитом або його майновий поручитель. Майновим поручителем є особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи – боржника, тобто поручається за нього власним майном. Іпотекодавцем та іпотекодержателем можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Нерухоме майно як предмет іпотеки відповідно до чинного законодавства містить земельні ділянки та об'єкти, розташовані на них та невід'ємно пов'язані з ними (переміщення останніх неможливе без зміни їх призначення та знецінення).

Іпотека, як і будь-який інший вид застави, виникає на підставі договору, закону або рішення суду. Договір іпотеки підлягає нотаріальному посвідченню. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про іпотеку», іпотечним договором може бути передбачено оформлення заставної, тобто іпотечного цінного папера, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання – право звернути стягнення на предмет іпотеки. Після державної реєстрації іпотеки у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно оригінал заставної передається іпотекодержателю, якщо інший порядок передачі заставної не встановлено іпотечним договором. Заставна підлягає передачі боржнику у разі повного виконання ним основного зобов'язання.

Варто додати, що ризик випадкового знищення, пошкодження або псування предмета іпотеки несе іпотекодавець, якщо інше не встановлено іпотечним договором.

Крім того, Законом України «Про іпотеку» передбачені певні особливості іпотеки об'єктів права державної чи комунальної власності, іпотеки земельних ділянок та іпотеки об'єктів незавершеного будівництва.

Необхідно зазначити, що у разі припинення іпотеки відомості про це також мають бути зареєстровані у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Для більш наочного розуміння порядку здійснення іпотеки дані операції варто відобразити у вигляді схеми (рис. 1).

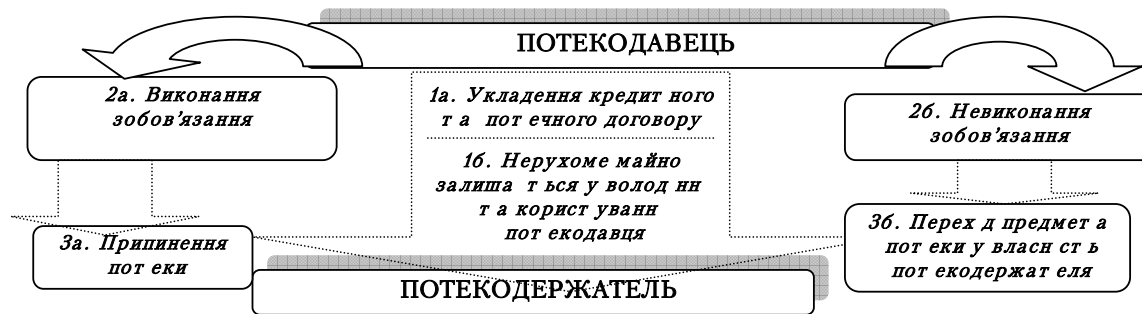

Рис. 1. Порядок здійснення іпотеки як виду застави

Наступним видом застави, що варто розглянути, є заклад. Заклад як вид застави є досить поширеним у діяльності ломбардів при видачі фінансових кредитів населенню. Характерною особливістю закладу є не лише застава рухомого майна, але також і те, що заставадержатель має право володіти заставленим майном до виконання заставодавцем свого зобов'язання. Також варто додати, що в Законі України «Про заставу» має місце так звана «тверда застава», яка передбачає, що предмет застави залишається у заставодавця під замком та печаткою заставадержателя або з накладенням знаків, які засвідчують заставу (у випадку індивідуально визначеної речі).

У разі отримання заставадержателем доходів від користування закладом, він може їх спрямувати на покриття затрат на утримання закладеного майна або зарахувати в рахунок погашення забезпеченого закладом боргу чи відсотків за ним. При цьому він зобов'язаний здійснювати такі заходи: належним чином утримувати предмет закладу; надсилати заставодавцю звіт про користування предметом закладу; страхувати заставлене майно та сплачувати податки та збори, пов'язані з його володінням за рахунок заставодавця; повідомляти заставодавця про виникнення загрози загибелі, пошкодження чи псування предмета закладу тощо. Якщо загибель, пошкодження або псування заставленого майна сталися не з вини заставадержателя, він має право вимагати у заставодавця заміну предмета закладу, а у разі його відмови – достроково звернути стягнення на заставлене майно.

Законом України «Про заставу» також передбачено право заставодавця вимагати припинення застави та (або) достроково виконати забезпечене закладом зобов'язання у випадку, якщо заставадержатель зберігає або використовує предмет закладу неналежним чином. Порядок здійснення закладу доцільно відобразити на прикладі діяльності ломбарду (рис. 2).

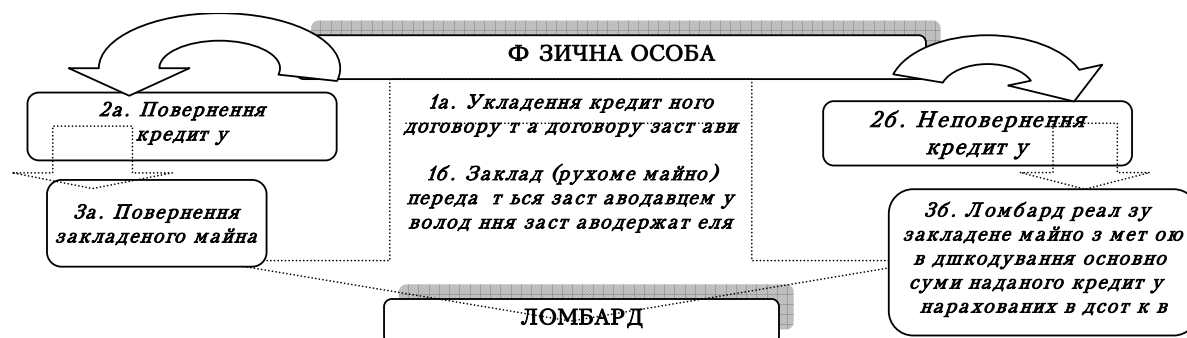

Рис. 2. Порядок здійснення закладу як виду застави

Досить специфічним видом застави є застава товарів в обороті або у переробці. Варто зазначити, що вона використовується досить рідко в основному через витрати на зберігання заставленого майна. Згідно зі ст. 40 Закону України «Про заставу» [5], предметом застави товарів в обороті або у переробці можуть бути: сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція тощо. Характерною особливістю даного виду застави є те, що заставодавець зберігає за собою право володіти, користуватися та розпоряджатися предметом застави. Дана особливість цього виду застави поєднує його з іпотекою. Проте у випадку іпотеки

іпотекодавець не має права розпоряджатися майном, що передане в іпотеку, а лише володіти та користуватися ним відповідно до ст. 1 Закону України «Про іпотеку». Крім того, у випадку іпотеки мова йде про нерухоме майно, а у разі застави товарів в обороті або у переробці предметом є рухоме майно. Також варто додати, що договір застави товарів в обороті або у переробці має індивідуалізувати предмет застави, тобто містити відомості про знаходження товарів у володінні заставодавця чи їх розташування в певному цеху, складі чи іншому приміщенні.

Ще однією особливістю даного виду застави є те, що реалізовані заставодавцем товари перестають бути предметом застави з моменту їх вручення набувачу, або транспортній організації для відправлення набувачу або передачі на пошту для пересилки набувачу, а набуті заставодавцем товари, що передбачені в договорі застави, стають предметом застави з моменту виникнення на них права власності відповідно до ст. 40 Закону України «Про заставу».

Крім того, даним законом передбачено, що у випадку відчуження заставлених товарів заставодавець зобов'язаний замінити їх іншими товарами такої самої або більшої вартості. Зменшення вартості заставлених товарів допускається лише за домовленістю сторін. Тобто, заставодавець має право змінювати склад предмета застави, але при цьому вартість має залишатися незмінною або бути більшою, ніж зазначена в договорі. Необхідно зазначити, що застава товарів в обороті або переробці містить дві складові, тобто товари в обороті та товари в переробці. Під товарами в обороті розуміють готові вироби, що передаються позичальником кредиторю (як правило, банківській установі) в рахунок забезпечення зобов'язань за одержаним кредитом. Щодо товарів у переробці, то під ними розуміють ще незавершені вироби (наприклад, напівфабрикати), що ще не пройшли всіх стадій виробництва.

У випадку здійснення застави товарів в обороті або у переробці як заставодавець, як правило, є виробниче чи торговельне підприємство, а заставодержатель – банківська або небанківська фінансова установа (рис. 3).

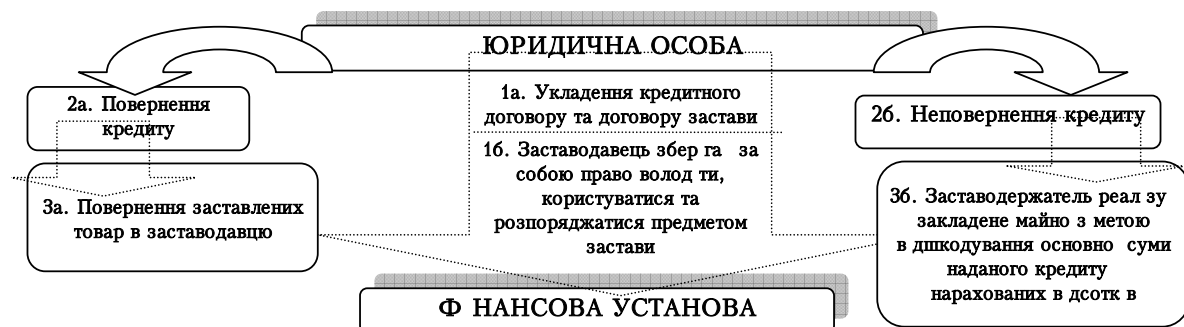

Рис. 3. Порядок здійснення застави товарів в обороті або у переробці

Достатньо розповсюдженим видом застави є застава майнових прав. Вона передбачає, що заставодавець укладає договір застави прав вимоги щодо зобов'язань, в яких він є кредитором по відношенню до іншої особи – боржника. У випадку здійснення такої застави заставодавець зобов'язаний повідомити боржника про вчинені ним дії. Тобто, заставодавець по відношенню до боржника є кредитором, а по відношенню до заставодержателя – боржником. У разі здійснення застави майнових прав боржник заставодавця несе відповідальність за своїми зобов'язаннями вже не перед заставодавцем, а перед заставодержателем. А безпосередньо для заставодавця передача заставодержателю прав вимоги щодо зобов'язань є своєрідною гарантією виконання ним своїх зобов'язань. Варто додати, що в договорі застави прав, що не мають грошової оцінки, вартість застави визначається за згодою сторін.

Для кращого розуміння даного виду застави необхідним є з'ясування сутності поняття «майнові права». Зокрема, відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [6], під ними розуміються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, що є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги.

Варто звернути увагу, що у ст. 190 Цивільного кодексу України [14] зазначено, що майнові права є неспоживною річчю, вони визнаються речовими правами. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3], речовим правом є право власності. З огляду на те, що і право власності, і майнове право є речовими правами, постає проблема визначення відмінностей між цими правами. Відповідно до ст. 316, 317 Цивільного кодексу України, правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Право власності означає, що власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. Варто додати, що право власності виникає у особи лише за наявності одночасно всіх трьох прав: права володіння, користування та розпорядження:

- ✓ право володіння – це юридична можливість фактичного впливу на річ;
- ✓ право користування – це юридична можливість видобування споживчих властивостей речі;
- ✓ право розпорядження – це право власника визначити фактичну і юридичну долю речі (наприклад, продати, знищити, подарувати річ тощо);

У разі відсутності хоча б однієї з цих трьох правомочностей у особи не виникає право власності [9].

Зважаючи на визначення сутності зазначених вище категорій, можна зауважити, що відмінність між ними полягає в тому, що право власності передбачає одночасне поєднання прав володіння, користування та розпорядження, а майнове право передбачає окремо право володіння, або право користування, або право розпорядження. Крім того, у разі майнового права можливе також поєднання декількох прав, наприклад, володіння та користування, користування та розпорядження, або володіння та розпорядження, але не поєднання всіх трьох прав одночасно, що означатиме право власності.

Застава майнових прав здійснюється у такому самому порядку, як і заклад. При цьому варто зазначити, що, згідно зі ст. 23 Закону України «Про заставу», у разі невиконання заставодавцем свого зобов'язання перед заставодержателем реалізація предмета застави провадиться шляхом уступки заставодавцем заставодержателю вимоги, що впливає із заставленого права. Заставодержатель набуває права вимагати в судовому порядку переводу на нього заставленого права в момент виникнення права звернення стягнення на предмет застави. Механізм здійснення застави майнових прав наведено на рисунку 4.

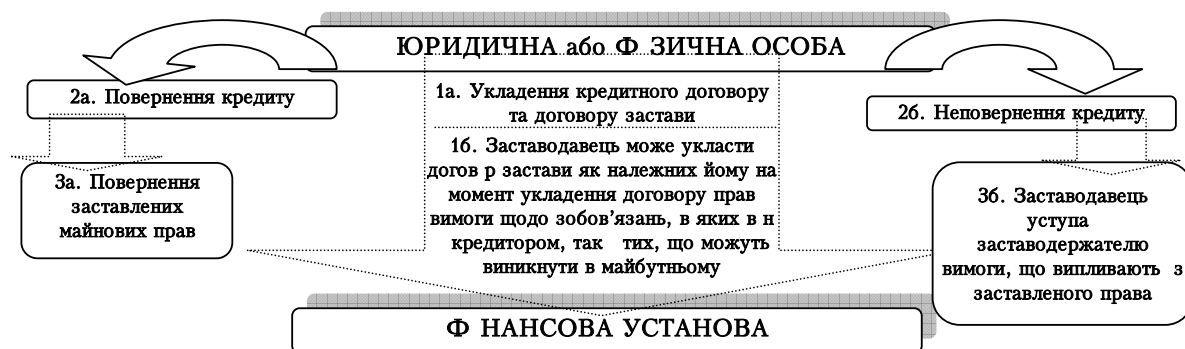

Рис. 4. Порядок здійснення застави майнових прав

Ще одним видом застави, що відіграє важливе значення на сучасному етапі розвитку ринкових відносин, є застава цінних паперів.

Даний вид застави передбачає, що вексель чи інший цінний папір передається в заставу шляхом здійснення індосаменту, тобто передавального надпису, і вручення заставодержателю індосованого цінного паперу. При цьому має бути укладений договір застави у письмовій формі. Сторонами цього договору є індосант (заставодавець) та індосат (заставодержатель).

Індосамент може бути бланковим та ордерним. Бланковий індосамент не визначає конкретної особи, якій передається цінний папір, а також всі права та обов'язки, зазначені у ньому. На відміну від нього, ордерний індосамент містить відомості про таку особу.

Крім застосування індосаменту, може бути й інший шлях передачі цінного папера в заставу, що визначається законом чи договором застави. Зокрема, згідно з Законом України «Про

заставу», застава цінних паперів може здійснюватися за згодою заставодержателя та особи, на ім'я якої було видано цінний папір.

Згідно зі ст. 53 даного закону, заставлені цінні папери за згодою сторін можуть бути передані на зберігання в депозит державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса або банку.

Варто зазначити, що в ньому також надається характеристика того, що може бути предметом застави цінних паперів. Сюди належать: купонні листи на виплату процентів, дивідендів та інші доходи від зазначеного в цінному папері права. Вони можуть бути предметом застави лише у випадку, якщо вони передані кредитору заставного зобов'язання згідно зі ст. 54 Закону України «Про заставу».

В законі також передбачена застава цінних паперів на пред'явника, що безпосередньо регулюється положеннями розділу III.

Крім того, на законодавчому рівні визначені деякі види цінних паперів, що не можуть бути предметом застави. Зокрема, у ст. 5 Закону України «Про приватизаційні папери» [7] зазначено, що приватизаційні папери не можуть бути використані для здійснення розрахунків, а також як застава для забезпечення платежів або кредитів.

Відповідно до даного закону, під приватизаційними цінними паперами розуміють особливий вид державних цінних паперів, що засвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

Також небажано передавати в заставу викуплені акції. Це пов'язано із особливостями законодавства, оскільки у ст. 32 Закону України «Про господарські товариства» [2] зазначено, що акціонерне товариство має право викупити у акціонера оплачені ним акції лише за рахунок сум, що перевищують статутний (складений) капітал для їх наступного перепродажу, розповсюдження серед своїх працівників або анулювання. Вказані акції мають бути реалізовані або анульовані у строк не більше одного року.

Зважаючи на зміст наведеної вище статті, можна зазначити, що у разі, якщо заставодавець взяв у банку кредит під заставу викуплених акцій на строк більше одного року, то у випадку невиконання ним своїх зобов'язань перед заставодержателем (у даному випадку банківською установою) останній не зможе звернути стягнення на заставлені цінні папери. Крім того, необхідно додати, що певні проблеми можуть виникнути і з акціями приватних акціонерних товариств. Це пов'язано з неможливістю їх реалізації на фондовій біржі (якщо реалізація заставленого майна передбачена договором застави) у випадку невиконання боржником зобов'язань за одержаною позикою, оскільки, згідно зі ст. 25 Закону України «Про господарські товариства», акції закритого (приватного) акціонерного товариства не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі.

Варто зауважити, що може бути ситуація, за якої договір застави передбачає отримання прав власності на цінний папір, який є предметом застави у разі порушення боржником своїх зобов'язань. У такому випадку необхідним є внесення змін до засновницьких документів щодо складу засновників приватного акціонерного товариства, оскільки право власності на заставлені акції переходить до кредитора.

Для більш наочного уявлення про порядок здійснення застави цінних паперів варто відобразити його схематично. Для прикладу розглянемо отримання кредиту в банку під заставу векселів (табл. 2).

Таблиця 2

Порядок здійснення застави векселів на прикладі векселів

Етап застави векселів	Суб'єкти застави векселів		
	заставодавець (юридична особа)	заставодержатель (фінансова установа)	векседавець
1	2	3	4
1. Заява на отримання кредиту	Оформлення та подання заяви	Отримання та погодження заяви	-
2. Договір кредиту та договір застави	Оформлення та підписання договорів		-

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
3. Вексель	Передача векселя	Отримання векселя	-
4. Квитанція (розписка) про отримання векселя	Видача квитанції	Отримання квитанції	-
5. Кредит	Отримання кредиту під заставу векселя	Видача кредиту під заставу векселя	-
6. Виконання умов договору кредиту та договору застави	Своєчасне погашення кредиту	Повернення векселів з-під застави	-
7. Невиконання умов договору кредиту та договору застави	Несвоєчасне погашення або непогашення кредиту	Вступ у права за векселем, що отриманий як застава	-
8. Звернення стягнення на предмет застави	-	Пред'явлення векселедавцю векселя до оплати	Погашення векселя

Джерело: систематизовано на основі [8]

Останнім із зазначених вище видів застави є податкова застава, особливості застосування якої визначені Податковим кодексом України. Перш за все, варто зауважити, що, згідно з положеннями п. 59.3 ст. 59 ПКУ, не раніше першого робочого дня після закінчення граничного строку сплати суми грошового зобов'язання платнику податків надсилається податкова вимога, в якій містяться відомості про:

- 1) факт виникнення грошового зобов'язання та права податкової застави;
- 2) розмір податкового боргу, який забезпечується податковою заставою;
- 3) обов'язок погасити податковий борг;
- 4) можливі наслідки його непогашення в установленій строк;
- 5) попередження про опис активів, що відповідно до законодавства можуть бути предметом податкової застави;
- 6) можливі дату та час проведення публічних торгів з їх продажу.

Випадками виникнення права податкової застави є:

- 1) несплата у строки, встановлені Податковим кодексом, суми грошового зобов'язання, самостійно визначеної платником податків у податковій декларації, починаючи з дня, що настає за останнім днем зазначеного строку;
- 2) несплата у строки, встановлені Податковим кодексом, суми грошового зобов'язання, самостійно визначеної контролюючим органом, з дня виникнення податкового боргу.

Характерною особливістю даного виду застави є те, що право податкової застави не потребує письмового оформлення.

Право податкової застави поширюється на будь-яке майно платника податків, що перебуває в його власності (господарському віданні або оперативному управлінні) у день виникнення такого права і балансова вартість якого відповідає сумі податкового боргу платника податків, а також на інше майно, на яке платник податків набуде прав власності у майбутньому [11]. Однак право податкової застави не застосовується, якщо загальна сума податкового боргу платника податків не перевищує двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отже, проаналізуємо загальний порядок здійснення податкової застави, що відображено на рисунку 5.

Стягнення коштів та продаж майна платника податків провадяться не раніше ніж через 60 календарних днів з дня надіслання (вручення) такому платнику податкової вимоги. Стягнення коштів з рахунків платника податків у банках, що обслуговують такого платника податків, здійснюється за рішенням суду, яке направляється до виконання контролюючим органам, у розмірі суми податкового боргу або його частини.

У разі якщо сума коштів, отримана у результаті продажу майна платника податків, перевищує суму його грошового зобов'язання та податкового боргу, різниця перераховується на рахунки такого платника податків або його правонаступників.

Підставою для звільнення майна платника податків з-під податкової застави та її виключення з відповідних державних реєстрів є відповідний документ, що засвідчує закінчення будь-якої з подій (рис. 5).

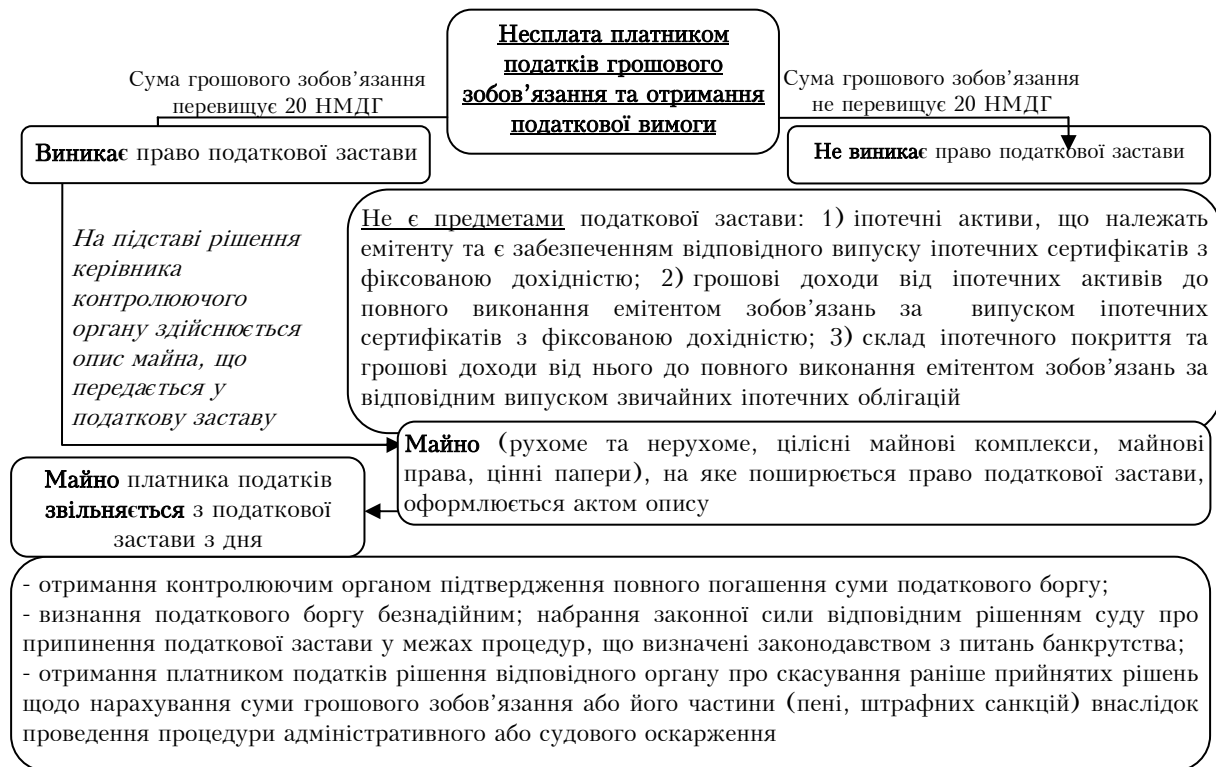

Рис. 5. Порядок здійснення податкової застави

Таким чином, проаналізувавши види застави (іпотека, заклад, застара майнових прав, застара цінних паперів, застара товарів в обороті або у переробці) та дослідивши порядок їх здійснення, варто ідентифікувати місце застави (операцій застави) у системі об'єктів бухгалтерського обліку суб'єктів її здійснення (рис. 6).

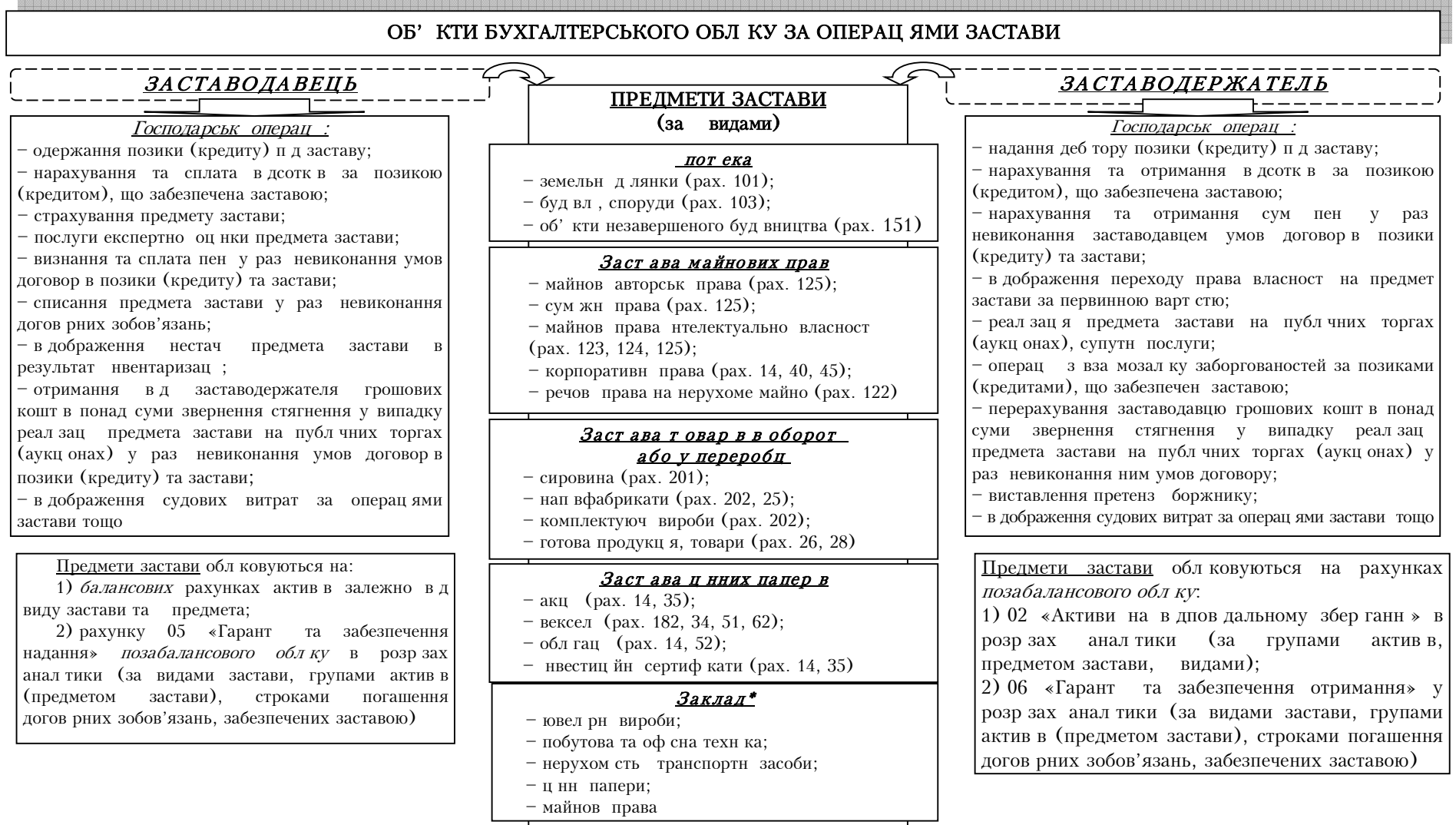
У межах розробленої системи операцій застави як об'єктів бухгалтерського обліку (рис. 6) можна побачити, що операції застави є комплексним поняттям. Визначено, що суб'єкти застави можуть здійснювати господарські операції за двома напрямками:

1) операції з предметом застави щодо його отримання та передачі;

2) господарські операції, пов'язані з виконанням умов договорів позики (кредиту) та застави.

До останньої групи операцій належать: отримання/передача предмета застави (на рахунках позабалансового обліку); одержання/надання позики (кредиту) під заставу; нарахування, сплата та одержання відсотків за залученими коштами; нарахування, визнання і сплата штрафів, пені, неустойки; отримання фінансових активів у разі звернення стягнення шляхом продажу предмета застави з аукціону або набуття права власності на нього; повернення надлишкових над зверненням стягнення коштів застараодавцю; нестача предмета застави тощо.

Щодо майна (прав), яке переходить у заставу, варто зауважити, що кожен вид застави має свій власний перелік предметів застави (як об'єктів бухгалтерського обліку – рис. 6), які можуть бути предметами застави і для облікового відображення яких передбачено один чи декілька бухгалтерських рахунків.

Прим т ки: *предмети закладу та операц даного виду застави знаходять сво в дображення лише в бухгалтерському обл ку заставодержателя (ломбарду), виходячи з того, що заставодавцем ф зична особа

Рис. 6. Об'єкти бухгалтерського облїку за операціями застави у суб'єктів її здійснення

У межах розробленої системи операцій застави як об'єктів обліку (рис. 6) нами чітко розмежовані операції застави залежно від її виду та суб'єкта здійснення. Зокрема, у заставодавця в системі бухгалтерського обліку відображення будуть знаходитися операції застави за іпотекою, заставою майнових прав, заставою цінних паперів, заставою товарів в обороті або переробці, податковою заставою: як в частині предметів застави, так і в частині похідних господарських операцій. Такий вид застави, як заклад (тверда застава) не буде відображатися в системі бухгалтерського обліку, виходячи з того, що заставодавцем є фізична особа.

Щодо заставодержателя, то в його обліковій системі будуть відображатися всі види застави. Зважаючи, що об'єктом нашого дослідження в частині кредиторів є небанківські фінансові установи, то податкова застава не буде мати місце в процесі розробки організаційно-методичних підходів до бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту операцій саме з цим видом застави, оскільки заставодержатель у даному випадку є держава у формі контролюючого органу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, під час дослідження встановлено, що операції застави охоплюють господарські операції, пов'язані з іпотекою, закладом, заставою майнових прав, цінних паперів та товарів в обороті або у переробці. Відповідно до цього, визначено об'єкти бухгалтерського обліку, що задіяні в господарських операціях підприємства під час операцій застави: 1) у разі іпотеки – земельні ділянки, будинки, споруди, приміщення тощо; 2) у випадку закладу – все рухоме майно підприємства; 3) у разі застави цінних паперів – векселі, облігації, акції та інші цінні папери; 4) у випадку застави майнових прав – права вимоги за зобов'язаннями, зокрема, права користування майном тощо; 5) при заставі товарів в обороті або у переробці – сировина, напівфабрикати, комплектуючі вироби, готова продукція, товари тощо. Таким чином, отримані результати дослідження сприяють виявленню напрямів удосконалення бухгалтерського обліку операцій застави в частині особливостей бухгалтерської оцінки предметів застави, документування процесу передачі («умовної передачі») майна, майнових прав, цінних паперів заставодержателю, позабалансового обліку операцій застави тощо, а також зумовлюють пошук шляхів реалізації організаційно-методичних питань бухгалтерського обліку операцій застави.

Таким чином, визначення місця предмета застави серед об'єктів бухгалтерського обліку та ідентифікація складу операцій застави дозволяють встановити можливість їх облікового відображення на рахунках балансу та/або позабалансового обліку, а також сприяють розробці в подальших дослідженнях організаційно-методичних підходів до бухгалтерського обліку операцій застави з урахуванням особливостей діяльності заставодавця та заставодержателя.

Список використаної літератури:

1. Данченко Т.В. Застава в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Т.В. Данченко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 17 с.
2. Закон України «Про господарські товариства» 1576-XII від 19.09.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12/page>.
3. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» 1952-IV від 01.07.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/195215/page?text=%B3%EF%EE%F2%E5%EA%E0#w11>.
4. Закон України «Про іпотеку» 898-IV від 05.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.
5. Закон України «Про заставу» 2654-XII від 02.10.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.
6. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» 2658-III від 12.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2658-14?nreg=2658-14&find=1&text=%E7%E0%F1%F2%E0%E2&x=0&y=0#w11>.
7. Закон України «Про приватизаційні папери» 2173-XII від 06.03.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2173-12?nreg=2173-12&find=1&text=%E7%E0%F1%F2%E0%E2&x=0&y=0#w11>.

8. *Демківський А.В.* Вексельна справа : навч. посібник / *А.В. Демківський.* – К. : Либідь, 2003. – 336 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/16400116/ekonomika/zastava_vekseliv#601.
9. Купівля–продаж майнових прав [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://investhelp.com.ua/content/kup%D1%96vlya-prodazh-mainovikh-prav>.
10. Облікова ставка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647.
11. Податковий кодекс України 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page2>.
12. Ринок послуг ломбардів та фінансових компаній / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfr.gov.ua/content/rinok-fk.html>.
13. Ринок кредитної кооперації / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfr.gov.ua/content/rinok-kreditnoi-kooperacii.html>.
14. Цивільний кодекс України 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

ВИГІВСЬКА Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту факультету обліку і фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми організації та методики бухгалтерського обліку діяльності підприємств в умовах ризику;
- обліково-аналітичне забезпечення процесу управління господарськими ризиками.

ЛЕВКІВСЬКА Олена Яківна – магістр з обліку і аудиту, випускниця факультету обліку і фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми організації та методики бухгалтерського обліку та аудиту діяльності ломбардів.

ГРИЦАК Оксана Степанівна – асистент кафедри обліку і аудиту Львівського національного лісотехнічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми організації та методики бухгалтерського обліку забезпечення виконання договірних зобов'язань, зокрема застави.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2015.